

Roky zlomu

Ladislav Šafránek

Hovořím-li se svými známými, s posluchači nejrůznějších kursů a seminářů, resp. kolegy na pracovišti na téma zlomová léta moderních dějin ČSR (ČSSR, ČSFR, či ČR) velkou většinou se shodují na roce 1948 (vítězství československého pracujícího lidu), na roce 1968 (zahájení a násilné potlačení „obrodného procesu“), na roce 1989 (porážka socialismu a mocenský převrat směrem ke kapitalismu). S tím lze souhlasit, uvedená léta jsou skutečně pro nás, obyvatele středoevropské kotliny osudová. Podle mého názoru k nim patří ještě rok 1960, který sice nebyl doprovázen pochodujícími jednotkami Lidových milicí, tanky Varšavské smlouvy ani stotisícovými demonstracemi na Václavském náměstí, nicméně svou typickou vnucenou, výrazně byrokratickou, administrativní, dogmatickou náladou položil základy pro devastující normalizační podobu společenského zřízení po porážce tzv. obrodného procesu. Právě na přelomu 50.tých a 60.tých let s těžištěm v roce 1960 se tvořily základy onoho centrálně direktivního řízení společnosti, které, jak dnes již víme, předurčovalo Brežněvovo pojetí „reálného socialismu“ objektivně k zániku se všemi mnohačetnými konotacemi.

Dobový kontext a časové vymezení

Rok zlomu, tedy rok, který prostřednictvím nejrůznějších zákonů, vyhlášek, opatření a nařízení a především uplatňováním nedemokratických metod a forem práce jasně předvedl, kam až může vést nedostatečné řešení důsledků tzv. kultu osobností, byl rokem sevřeným dvěma vzájemně nesouměřitelnými sjezdy KSČ. První z nich (1958) byl ještě výrazně ovlivněn zásadním porušováním socialistické zákonnosti a postupným odcizováním pracujících, stále byrokratičtějšímu establishmentu a mravní devastací společnosti po odhalení podstaty a důsledků zločinného režimu Josifa Džugašvili Stalina. Naopak v druhém (1962) se již z části objevovaly náznaky politického, sociálního i ekonomického uvolňování s prvními prvky mírové spolupráce států s odlišným politickým a ekonomickým zřízením, vrcholícím (po složitém a rozporuplném vývoji) Konferencí o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE), zahájené za účasti představitelů 35 států v červenci 1973 v Helsinkách.

Na počátku sledovaného období se konal XI. sjezd KSČ (18. - 21. června 1958 v Praze) za účasti 1421 delegátů zastupujících 1,422.199 tehdejších členů strany. Sjezd zvolil 97 členů a 50 kandidátů Ústředního výboru strany. Prvním tajemníkem KSČ byl zvolen Antonín Novotný. Sjezd se odehrával v době po odhalení zločinů J. V. Stalina na XX. sjezdu KSSS a po maďarském protisocialistickém povstání, obdobných procesech v Polsku, složitém vnitropolitickém vývoji v Německu, konečné roztržce s Jugoslávií, počínající ideovou krizí s Čínskou lidovou republikou apod. Základní specifikum vývoje v Československu spočívá v tom, že KSČ se podařilo tyto mezinárodní otřesy vstřebat. V Československu nedošlo

k nějakému významnějšímu narušení statu quo, a proto se XI. sjezd KSČ mohl věnovat otázkám dovršení budování socialismu v naší vlasti v duchu Generální linie výstavby socialismu přijaté stranou v roce 1949.

Sledované období končí jednáním XII. sjezdu KSČ. Konal se za účasti 1662 delegátů, zastupujících 1,868.849 tehdejších členů strany. Sjezd zvolil 97 členů a 50 kandidátů ÚV KSČ. Prvním tajemníkem byl opět zvolen Antonín Novotný. Odehrával se v podmínkách doznívajícího oficiálního nadšení nad přijetím nové Ústavy z roku 1960, kdy byla výstavba socialismu v Československu prohlášena za dovršenou a oficiální název státu změněn na Československou socialistickou republiku. Sjezd probíhal v optimistickém duchu pod vlivem ničím nepodložených a silně voluntaristických proklamací sovětského vůdce Nikity Sergejeviče Chruščova o brzkém dosažení komunismu a předstížení Západu. Sjezd KSČ založil základy pro postupnou liberalizaci vnitropolitického života i uvolnění v oblasti mezinárodní politiky. Na těchto základech byly v následujících letech provedeny rehabilitace některých komunistů stíhaných v procesech 50. let.

Celostátní konference KSČ konaná ve dnech 5. 7. - 7. 7. 1960 byla svolána především ze dvou důvodů. Za prvé s cílem projednat a schválit konečné znění návrhu nové socialistické ústavy, za druhé projednat a schválit návrh třetího pětiletého plánu rozvoje národního hospodářství a kultury České republiky. Šlo o dva základní dokumenty, v nichž vedení strany a státu spatřovalo základní linii, základní direktivu pro další rozvoj socialistické společnosti. Na rozdíl od praxe nastolené po převratu z roku 1989 byly oba dokumenty výsledkem široké diskuze v pracovních kolektivech, na pracovištích i v místech bydliště. Tím není řečeno, že toto projednávání bylo vždy konkrétní a konstruktivní. Nicméně na rozdíl od současné praxe zde byly alespoň formální podmínky a prostor pro uplatnění názorů a připomínek veřejnosti. Například k otázkám nové, socialistické ústavy bylo uspořádáno 47.400 veřejných schůzí a besed s účastí 4,040.170 občanů. V diskusi vystoupilo 732.800 občanů a přijato 38.600 rezolucí, ve velké většině vyjadřujících souhlas se zásadami, které návrh nové ústavy obsahoval. S odstupem šedesáti let lze mít vážné pochybnosti o reálnosti a masovosti souhlasných projevů, nicméně pokud neprokážeme umělost, tendenčnost a zavádějící charakter verbálních i písemných projevů souhlasu s návrhem, pohybujeme se stále na tenkém ledě úvah a ideově motivovaných domněnek. Podle mého názoru byly projevy pracujících ve své většině a pod vlivem pozitivního vývoje v třídně rozděleném světě relativně neformální. Spontaneita však nevydržela dlouho, neboť již krátce po přijetí zejména zákonů pro ekonomický a sociální rozvoj společnosti došlo k nezanedbatelným poruchám jak v řídicí, tak i výkonné fázi výrobního cyklu.

Nová ústava byla presentována jako zakotvení stavu, k němuž československá společnost dospěla, a současně jako program dalšího rozvoje státu a společnosti. Nepřímo šlo o potvrzení dovršení jedné z etap výstavby socialismu, konkrétně programu Generální linie výstavby socialismu schválené v roce 1949. Jednotícím stanoviskem konference a zobecněním aktivních projevů celonárodní diskuze pak bylo tvrzení, že „lid v ní potvrdil, že žije základními problémy celé společnosti, chápe úlohu socialistického státu, jeho organizace

i ekonomické otázky související s hospodářským základem našeho zřízení a problémy spjaté s uskutečňováním kulturní revoluce“¹ Diskuze potvrdila, že ústava jasně vyjadřuje třídní základ státu v čele s dělnickou třídou a odstranění vykořisťování člověka člověkem, že je v ní zakotvena Národní fronta Čechů a Slováků jako politický svazek pracujících měst a venkova pod vedením KSČ. Národní fronta v tomto pojetí znamená, že KSČ jako vedoucí síla ve společnosti (tzn. i v Národní frontě) jejím prostřednictvím (prostřednictvím sdružených společenských organizací) uplatňuje své spojení s pracujícími. Podíváme-li se na tuto tezi v genezi vývoje, zjišťujeme, že právě ona má zřejmě rozhodující vliv na odtržení strany a lidu v celém jejím globálním nazírání jako *conditio sine qua non* fungujícího politického systému.

Ústava Československé socialistické republiky

Nová socialistická ústava vycházela prioritně z teorie marxismu - leninismu. Jednoznačněji deklarovala jako ideový, organizační i politický základ veškeré politické, ekonomické, sociální i kulturní práce republiky a to jak uvnitř, tak i v zahraničním kontextu. Jak uvedl v úvodním referátu tehdejší první tajemník KSČ Antonín Novotný „tato cesta je pro náš lid cestou jistoty sociální i národní, cestou socialistického humanismu, vysoké vzdělanosti, kultury a úcty k pracujícímu člověku, jemuž socialistické společenské zřízení dává široká práva a otevírá široké možnosti uplatnění. Pracující si jsou vědomi, že všechny tyto vymoženosti jim náš stát zabezpečuje proto, že jejich vlastním státem, státem dělníků, rolníků a pracující inteligence². Jak se zanedlouho ukázalo, uvedené teze zdaleka neodpovídaly reálné situaci jak v ekonomické základně společnosti, tak i v její ideové nadstavbě. Stačí připomenout necitlivou národnostní politiku A. Novotného zejména z pozice prezidenta republiky, vrcholící po několika letech extempore s Maticí slovenskou. Objektivně a s odstupem let nutné konstatovat, že základní teze nové socialistické ústavy neodpovídaly podmínkám dosaženého stupně vývoje společnosti ani jejím základním principům, byly významně odtrženy od vnitropolitické i zahraničně politické situace ve státě i v mezinárodním kontextu.

Základní tezí nové socialistické ústavy, která dle mého názoru rozhodujícím způsobem poznamenala další vývoj společnosti na řadu let dopředu a významnou měrou přispěla ke společenské a politické krizi konce 60. let bylo základní prohlášení, že „Socialismus v naší vlasti zvítězil!“³ Jak uvidíme dále, šlo o zbožné přání neodpovídající realitě a dobově inspirované voluntaristickými, nereálnými a zmatenými prohlášeními sovětského vůdce N. S. Chruščova například o tom, že „ještě naše generace bude žít v komunismu“, že „do konce století předstihneme ekonomicky i sociálně USA“ a podobnými nereálnými výkřiky, které objektivně významně napomáhali názorovému rozporu ve vědomí i jednání obyvatelů, k postupnému odcizování celé jedné generace. Současně bylo deklarováno, že se Československý stát, v němž se zorganizoval pracující lid v čele s dělnickou třídou, stal lidovou organizací v nejlustnějším slova smyslu, tj. socialistickým státem. Dodejme, že tento

¹ Celostátní konference KSČ 5. - 7. 7. 1960, Rudé právo, Praha, 1960, str. 9

² Tamtéž, str. 14 - 15

³ Tamtéž, str. 278

závěr se v podobě jakéhosi primárního axiomu stal osou nové ústavy a základem veškeré činnosti státních orgánů a společenských organizací. Nová socialistická ústava ve své preambuli jednoznačně konstatovala, že „v naší zemi byly již vyřešeny všechny základní úkoly přechodu od kapitalistické společnosti k společnosti socialistické. Osvobozená práce se stala základním činitelem v celé naší společnosti. Je nyní nejen povinností, ale i věcí cti každého občana. Uskutečňuje se již zásada socialismu: každý podle svých schopností, každému podle jeho práce“.⁴ Již nejbližší měsíce ukázaly, jak daleko byly teze nové ústavy od reálného života společnosti. Jak tehdejší vedení strany a státu bylo zaslepeno několika dílčími úspěchy a nevidělo (nechtělo vidět) reálnou názorovou hladinu státu. Na konkrétních příkladech formální a obsahově devalvované, z rozhodování mechanicky vylučované dialektiky ekonomické základny a společenské nadstavby, resp. výrobních sil a výrobních vztahů, lze dokumentovat faktické opuštění teorie marxismu - leninismu a její nahrazení subjektivismem a rozhodováním ad hoc.

Nová ústava zakotvila definici Československé socialistické republiky jako socialistického státu založeného na pevném svazku dělníků, rolníků a inteligence, v jehož čele je dělnická třída. V článku 4 pak návazně definovala jako vedoucí sílu ve společnosti i ve státě „předvoj dělnické třídy, Komunistickou stranu Československa“. KSČ je pak v ústavě definována jako dobrovolný bojový svazek neaktivnějších a nejuvědomělejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence. Ke společné činnosti při zajišťování úkolů společenského rozvoje KSČ využívá Národní frontu Čechů a Slováků jako politický svazek občanů pracujících pod vedením KSČ. Byla tedy formálně samostatným subjektem sdružujícím společenské organizace, ve skutečnosti však svéráznou „převodovou pákou“ při prosazování, rozpracovávání a zajišťování centrálních, resortních i teritoriálních úkolů, přijímaných samostatně či v součinnosti s orgány lidosprávy.

Porovnáváme-li Ústavu Československé socialistické republiky s aktuální buržoazní ústavou, zjišťujeme shodu či alespoň příbuznost některých zásadních ustanovení. Zejména tomu je v oblasti osobnostních i kolektivních práv a svobod člověka. V řadě směrů dokonce „pokrokovějších a modernějších“ ustanovení, než kterými se řídíme v současnosti. Je však pravdou, že rozdíly mezi oběma ústavami jsou de facto odrazem jejich třídního zakotvení a to především v jejich ekonomické a sociální determinaci. Základní práva a povinnosti občanů jsou v obecné podobě i s přihlédnutím k Listině základních práv a svobod vymezeny shodně (právo na práci, na spravedlivou odměnu, rovnoprávnost bez ohledu na rasu, náboženství, postavení v rodině, v práci i veřejné činnosti, rovný přístup ke vzdělání a zdravotní péči apod. jsou v obou garantována, nicméně jejich obsah doznává mnohých různorodých výkladů. Pokud jde o organizaci, pravomoc a odpovědnost orgánů moci výkonné, zákonodárné a soudní je zřetelná jejich třídní podmíněnost. Nějaká bližší komparace obou dobově podmíněných, v jiných konkrétně historických podmínkách přijímaných a jim podřízených ústavách je vyloučena. Například oblast péče o člověka, o jeho kulturní rozvoj a životní úroveň.

---

⁴ Tamtéž, str. 279

Jde o podobné teze jako v současné ústavě. S tou poznámkou, že ani v jednom případě není znění ústavy v každodenním životě respektováno. Teze, že velká náročnost výroby a životní úroveň, života vůbec, vyžaduje věnovat těmto otázkám zvýšenou pozornost, má bez konkrétního strukturálního objasnění pouze obecnou proklamativní funkci. Obecně platná a plně deklarativní je i teze obou ústav, že prioritní v dosažení uvedeného cíle je reprodukce pracovní síly. Zejména socialistická ústava zdůraznila, že živá pracovní síla je a zůstane základní výrobní silou a že je prvořadou povinností všech starat se o pracujícího člověka, zabezpečovat jeho všestranný rozvoj, zvyšovat jeho kvalifikaci, umožňovat další vzdělávání stejně jako pečovat o neustálou obnovu jeho sil, účelněji využívat pracovní dobu a také tvůrčí využívání volného času. Problém je v tom, že tyto veskrze opodstatněné priority byly prosazovány a realizovány s příliš malou intenzitou a minimální efektivitou.

V pozadí všech problémů se skrývá nesprávná interpretace podmínek a nástrojů plnění prioritního úkolu: zvyšování nominálních mezd a platů, snižování maloobchodních cen a rozšiřování společenské spotřeby. Naléhavost těchto priorit byla tak velká, že se musela stát jednou z nosných témat ústavy jako takové.⁵ Základním problémem přitom bylo fatální nepochopení teorie marxismu - leninismu, zejména problematiky extenzivního a intenzivního růstu. Socialistická ústava pod heslem „dohnat a předejít“ de facto uzákonila extenzivní růst, tedy oficiální státní plýtvání. Zdůvodnění, že se tím řeší i saturace uvolněných pracovníků z venkova nelze s odstupem času pokládat za relevantní.

Materiálně technická základna socialismu

Vedení strany a státu si velmi dobře uvědomovalo, že ekonomická, sociální i politická situace ve společnosti zdaleka není tak růžová, jak vládní propaganda hlásala pro veřejnost. Zdaleka nešlo o tolik zprofanované „banány“, nebo mnohaleté pořadníky na osobní automobily. Mnohé zboží denní spotřeby bylo dlouhodobě nedostatkové, a pokud bylo i ve větším množství, pak v zoufale omezeném sortimentu. Přibližně v té době se postupně „otevíraly hranice“ a veřejnost se začala konfrontovat s „pozlátkem Západu“, resp. srovnávat hladinu životní úrovně. Státní ideologie a propaganda na tyto jevy nedokázala účinně reagovat. K tomu se připojilo uvolnění vědeckého bádání, uvolněná teoretická fronta s rozšiřující se možností publikační činnosti a šíření neoficiálních či dokonce konfrontačních teoretických i popularizačních studií. Významnou kritickou funkci vyvolalo částečné vyrovnání se s důsledky kultu osobnosti a nezákonnostmi 50. let, kdy mezi odsouzenými a postupně rehabilitovanými byly desítky předních teoretiků a renomovaných odborníků včetně ekonomů. Někteří z nich byli postupně zapojováni do pedagogické činnosti na univerzitách, resp. do nejrůznějších expertních týmů, což je obohacovalo o nové alternativní myšlení. Stačí zde zmínit převratnou studii Radovana Richty „Civilizace na rozcestí, resp. knihu Oty Šika „Ekonomika, zájmy, politika““⁶

⁵Bliže viz tamtéž, str. 21

⁶ Je pravda, že stěžejní díla obou autorů vyšla až v průběhu 60. let, nicméně jejich základní teze byly publikovány a na odborné veřejnosti probírány dříve, takže jejich formativní kritickou roli ve formulování úkolů československé společnosti již v případě celostátní konference je oprávněná.

Vedení KSČ a ČSSR si ekonomické, sociální i mravní nedostatky společnosti s větší či menší intenzitou uvědomovalo. Nenašlo však odvahu aktuální stav otevřeně a kriticky pojmenovat, natož přijmout zásadní, otevřená, kritická opatření přesto, že v obecné poloze byla formulována v dokumentech konference a následných plenárních zasedáních ÚV KSČ. Nezapomínejme, že již na pozadí počátku 60. let se postupně formovaly nejméně dvě názorové platformy, které se postupně prezentovaly na veřejnosti jako alternativy budoucího (nadcházejícího) tzv. Pražského jara. Jako příklad lze uvést průběh a výsledky tzv. Kafkovské konference z roku 1963.

Celostátní konference plně v souladu s většinovou názorovou hladinou položila základ dalšího rozvoje společnosti do oblasti ekonomického rozvoje ve spojení s růstem životní úrovně pracujících. Za základní, syntetizující úkol pro období po konferenci byl vytýčen rasantní růst produktivity práce. Všechny další úkoly byly podřízeny prioritnímu, rozhodujícímu. Rozvoj vědy a techniky, technická rekonstrukce celých odvětví, prioritní komplexní mechanizace a tvorba podmínek pro přechod k automatizaci byly přijímány jako základní podmínka ekonomického, a tím i sociálního a kulturního růstu. Jednalo se sice o přípravu na plnění úkolů 3. pětiletky, nicméně mnohé z nich směřovaly do delšího realizačního období. Růst společenské produktivity práce a podstatný vzestup zemědělské výroby s cílem dosáhnout potravinovou soběstačnosti alespoň v základních komoditách bylo syntetizováno do úkolu zabezpečení nového podstatného vzestupu životní úrovně lidu.

Růst životní úrovně lidu byl konferencí chápán jako samozřejmý úkol, bez něhož se rozvoj socialistické společnosti konat nebude. Přesto, že šlo o úkol proklamovaný po celou dobu po získání politické moci proletariátem a podmínku budování socialismu, výsledky nebyly zdaleka odpovídající možnostem a podmínkám. Navíc v době, kdy se uvolňovala možnost seznámit se s reálnými výsledky kapitalistických států v rámci politiky mírového soužití států s odlišným politickým zřízením. Životní úroveň měla růst cestou zvyšování nominálních mezd a platů, snižováním maloobchodních cen a rozšiřováním společenské spotřeby (hlavně vůči dětem a mládeži - poskytování učebnic a učebních pomůcek všem zdarma). Všechna tato a další opatření byla chápána jako projev komunistického principu rozdělování podle potřeb. Očekávalo se, že pomohou při výchově dětí pro komunistickou společnost a vytváření pocitu rovných práv. V této souvislosti konference zdůraznila druhou socialistickou zásadu odměňování, tedy odměňování podle společenského významu práce a význam posilování zásady hmotné zainteresovanosti pracujících na zvyšování výroby.

V této souvislosti je vhodné znovu připomenout, že hlavní otázkou, která řeší zvyšování životní úrovně je další růst produktivity práce a obrat v zemědělské výrobě zejména proto, aby mohlo dojít ke snížení cen potravin. Druhou limitující stránkou byla v dané době (ostatně i dnes aktuální) determinace zvyšování produktivity práce postupné zkracování pracovní doby. Péče o člověka, o jeho životní úroveň a o jeho všestranný rozvoj účastníci konference současně spatřovali v přednostním zkvalitňování a pozornosti otázkám reprodukce pracovní síly. Správně poukazovali na to, že živá pracovní síla je a zůstane základní výrobní silou, a že je prvořadou povinností všech starat se o pracujícího člověka jak

po stránce vzdělávání, zvyšování kvalifikace, tak i v účelnějším a tvořivějším využívání volného času. Ke škodě věci i tyto jinak ve svém celku relativně správné teze zůstaly pouze holými tezemi, proklamacemi oficiálních režimních tiskovin.

Strana ani vedení státu plni „závratě z úspěchů“ nevidělo, nechtělo vidět a ani zkoumat narůstající rozpor mezi teorií socialistické výstavby a jejím praktickým prováděním nejen u nás, ale v celém socialistickém bloku. V podmínkách České republiky šlo o dvě zásadní skutečnosti, jimž se ovšem vedení strany a státu důsledně vyhýbalo. Za první šlo o relativně úspěšná a produktivní léta 1945 - 1949 pokoušející se aplikovat metody a formy práce připravované pro československou cestu k socialismu, za druhé o postupně narůstající poruchy v zásobování obyvatelstva, nepříliš skrývané inflační tendence a celkové silné měnové turbulence vrcholící měnovou reformou v roce 1953. To vše mohlo a mělo relevantní orgány naléhavě varovat. Přitom nejpozději v době přípravy XII. sjezdu KSČ byl rozpor mezi teorií a praxí, mezi vytyčovanými cíli a jejich naplňováním i mezi devalvovanou, nicméně stále nějak fungující (zvláště v rámci hospodářské soutěže států budujících socialismus) materiálně technickou základnou a společenskou nadstavbou tak napjatý, že i konservativní síly ve vedení strany a státu došly k závěru o existenciální nutnosti připravit novou soustavu řízení a plánování národního hospodářství, tentokrát založenou nikoli na několika málo nepříliš bolestivých opatření spíše formálního organizačního a částečně i strukturálního charakteru. To podstatné, které mělo potenciál dynamizovat a celkově zefektivnit zproduktivnit materiálně technickou základnu společnosti, tedy přeorientovat ekonomiku z extenzivní, nákladové, orientované na kvantitativní ukazatele na ekonomiku dynamickou, intenzivní, založenou na zbožně peněžních vztazích a trhu zůstalo nedotčeno. K určitým změnám zvláště operativního charakteru a vyvolaných krizovou situací ve společnosti došlo reálně až v kontextu s poklesem hrubého domácího produktu a krachem 3. pětiletky.

Pravděpodobně největší změny v politice strany a státu, naznačené a posuzované celostátní konferencí, byly nově formulovány prioritně v návaznosti na pozitivní změny v mezinárodních vztazích jak obecně odstraňováním mezinárodního napětí mezi státy odlišné politické orientace, tak v návaznosti na výsledky mezinárodních porad komunistických a dělnických stran a hnutí, jejichž jednotící linií byl odklon od vyhocené studené války k politice prohlubování mírového soužití. Základní orientace byla jasná: ekonomicky dostihnout a předstihnout kapitalismus, k tomu měl v našich podmínkách přispět především 3. pětiletý plán. Od jeho plnění konference odvíjela náš podíl na nastolení a prohlubování trvalé převahy socialismu nad kapitalismem.

Z pohledu stavu a předpokládaného vývoje společnosti směrem k socialismu měla konference dva základní úkoly: projednat a de facto finalizovat novou socialistickou ústavu, a projednat a schválit 3. pětiletku jako dva základní milníky dalšího rozvoje Československa. Z předchozího i následného textu je již na tomto místě jasné, že zdaleka nebyly splněny jak co do kvality, tak kvantity. S odstupem času a na základě známého vývoje ve straně a společnosti lze konstatovat, že ani splněny být nemohly. Byly totiž významně odtrženy od

reality podmínek života a možností České republiky. Relativně otevřeně bylo o sociálních a ekonomických problémech, jejich limitujících a korigujících dopadech hovořeno v druhém hlavním referátu, ve vystoupení tehdejšího předsedy Státní plánovací komise Otakara Šimůnka k úkolům a programu Třetí pětiletky, „plánu rozvoje vyspělé socialistické společnosti.“. Výmluvný je v této souvislosti závěr konference o tom, že tempo růstu výroby a spotřeby a dosažený stupeň rozvoje dosažený „mohutným hospodářským rozmachem“ jsou přesvědčivým důkazem předností socialismu. To v době, kdy se již začaly i v široké míře projevat nebezpečné poruchy, zejména v dodavatelsko odběratelských vztazích, zásobování obyvatelstva základním spotřebním zbožím a možnostmi jeho sportovního a kulturního vyžití. To neznamena, že v budování socialismu u nás nebyly dosaženy v jednotlivých segmentech - například ve vzdělávání obyvatelstva, bytové výstavbě a zdravotnictví značné úspěchy, a výsledky, na nichž staví i stávající vedení státu.

Mnohé úspěchy, které byly v socialistické výstavbě dosaženy, ale i nedostatky a problémy byly ke škodě věci analyzovány většinou z politického hlediska značně subjektivně. Ekonomické a sociální diskrepance byly zpravidla vydávány za důsledek přežívajících vlivů zbytků kapitalistických, maloburžoasních sil a třídního boje zejména na venkově. Občanská veřejnost byla konferencí přesvědčována, že rozhodujícím nástrojem rozvoje národního hospodářství je „posilování socialistických výrobních vztahů, vítězí v celé společnosti“. Se zvláštním důrazem bylo konstatováno a oceňováno vítězství socialistických výrobních vztahů na vesnici, reálné dokončení socialistické přestavby vesnice. V této souvislosti byly akcentovány údajné významné posuny v tvůrčím pojetí práce, které se projevovaly zejména v rozvoji socialistického soutěžení a zvyšování intenzity práce. Tento proces v rámci rozvoje iniciativy pracujících byl reálný a odrážel reálné procesy na pracovištích a v pracovních kolektivech, nicméně skutečný přínos pro společnost byl hluboko pod potenciálem a měl spíše manifestační funkci. Ve skutečnosti díky nerovnoměrným výsledkům, různým cyklickým výkyvům v plnění výrobních úkolů docházelo k poruchám v plnění plánů se všemi negativními důsledky zejména v zásobování obyvatelstva a celé distribuční síti. Každodenní realita byla v příkrém rozporu s tvrzením, že „náš rozvoj je nepřetržitý, rovnoměrný a trvalý, zbavený antagonismů, opírající se o prohlubující se a rozšiřující se uvědoměle vytvářenou proporcionalitu, která umožňuje nepřetržitě rozšiřovat a využívat všech zdrojů hospodářského růstu“.⁷ V tomto slova smyslu bylo jednání konference spíše oslavou úspěchů, než dělným a věcným posuzováním reálného stavu a hledáním účinných cest skutečné a reálné dynamizaci sociálního a ekonomického povznesení státu. To se navzdory ubezpečování veřejnosti o vědeckém řízení a plánování rozvoje společnosti, o důsledné orientaci na rozvoj vědeckého poznání a uplatnění jeho výsledků v životě a práci společnosti, o upevňování jednoty KSČ a lidu nedařilo a zůstalo na bázi neutrality, přání a neřešených rizik. Ostatně právě v té době se zrodil termín „mlčící většina“. V konkrétní podobě se to obráželo v plnění úkolů druhé pětiletky a zejména v následných samotných návrzích směrnic třetí pětiletky a jejich naplňování.

---

⁷ Tamtéž, str. 37 a násl.

Výsledky a plány

Sledované období bylo jak z pohledu plnění úkolů socialistické výstavby v historické kontinuitě počínaje přijetím Dvouletky a specifík tzv. československé cesty k socialismu a konče poločasem plnění úkolů 2. pětiletky komplexně zhodnoceno právě na celostátní konferenci KSČ v roce 1960. Zhodnocení bylo pojímáno jako komplexní, nicméně, jak se ukázalo i v některých diskusních příspěvcích, nedostatečně kritické a inspirativní pro změnu objektivně překonané strategie extensivního vývoje společnosti. Přes veškerou snahu řady ekonomů objasnit a prosadit orientaci na vědeckotechnický rozvoj, na intenzifikaci ekonomiky, na plnění kvalitativních ukazatelů hospodářského a sociálního růstu a uvolnění tržního prostředí došlo k oslavě dosahovaných výsledků bez hlubší analýzy jejich podstaty a souvislostí. Konkrétním příkladem může být tvrzení, že „úrovni produktivity práce jsme podle předběžných propočtů předechnali Velkou Británii a Francii a v nejbližší době i úrovně dosahovanou v průmyslu Německé spolkové republiky ... během třetí pětiletky jsme v tomto směru schopni předstihnout všechny významné kapitalistické země západní Evropy“⁸ Dále se konference ubezpečovala v tom, že zásadním opatřením „nejvýznamnějším počinem uplynulého období“, bylo provedení peněžní reformy a zavedení jednotného trhu v roce 1953. Podařilo se tak „dosáhnout zvláště vysokého vzestupu osobní spotřeby a podstatně bohatšího dokonalejšího a rozmanitějšího uspokojování potřeb“.⁹

Objektivně je nutno přiznat, že základní orientace a vytyčované cíle odpovídaly zájmům a potřebám společnosti. O významu a opodstatněnosti základní priority vedení strany a státu, tj. základní orientace na zajišťování harmonického růstu hmotné a kulturní úrovně všech obyvatelstva a stále plnějšiho uspokojování jeho rostoucích potřeb netřeba pochybovat. Společnost skutečně potřebovala novou kvalitu sociálního i kulturního rozvoje, nikoli tedy charakter selektivní a brutálně třídní sociální péče známé z dob 1. republiky. Růst reálných mezd zvyšoval životní úroveň občanů jak co do rozsahu koupěschopnosti obyvatelstva, tak i zásobováním, kvalitou a sortimentem trhu. O zásadních kvalitativních změnách ve školství, zdravotnictví, důchodovém systému, ale i bytové výstavbě a občanské vybavenosti apod. provedených v podstatě za necelých deset let, na nichž i po 60. letech parazituje stále ještě stávající politický systém, může při vší kritičnosti pochybovat pouze zavilý nepřítel socialismu a sociálně ekonomického i politického pokroku typu ve zlaté kolébce zrozeného Václava Havla.

Základní problém sledovaného období nespočíval v cílech, potřebách, iniciativách pracujících a pracovních kolektivů. Ty byly vesměs naladěny „prosocialisticky“. Problém byl v dogmatické, voluntaristické interpretaci dosahovaných výsledků jako důkazu nové kvality práce a života „nové společnosti“ spojené s absolutizací dosahovaných výsledků a přehlížením či nesprávné interpretaci různých reálně a logicky se objevujících negativních excesů, které logicky doprovázejí každý pokus o změnu. V našich podmínkách byl ovšem tento systém postupně dopracováván k dokonalosti. Zatímco ve světě se odehrávaly procesy

---

⁸ Tamtéž, str. 40 a násl.

⁹ Tamtéž, str. 41

svědčící o hledání nových progresivních, tvůrčích inovativních přístupů k plnění úkolů, v našich podmínkách vedení strany a státu nevidělo (nechtělo vidět) zárodky narůstající celospolečenské krize postupně a s různou intenzitou v různých segmentech života společnosti zasahující společnost a metastázuující do všech jejích sfér. Dosahované výsledky, které nebyly v řadě směrů zpochybnitelné, bohužel sloužily i k zakrývání skutečných chyb, omylů a nejasností. Ve veřejném prostoru se na úrovni středního a vyššího článku řízení postupně začala objevovat jistá „závrať z úspěchů“. O to větší bylo vystřízlivění v nejbližších letech.

Jednou z příčin bylo to, že úkoly pětiletky byly vytyčovány administrativně, bez hlubší analýzy možností, disponibilních výrobních kapacit, se zastaralou materiálně technickou základnou, která nebyla většinou přizpůsobena novým kvalitám a výrobnímu sortimentu a s její kvalitativní změnou se zejména ve spotřebním průmyslu fakticky nepočítalo. Jakost, kvalita, intenzifikace, produktivita práce byly sice žádoucí a požadované veličiny, nicméně v ekonomice jako celku převládalo kvantitativní myšlení a přístupy, což plně korespondovalo s nefunkčním, věcně i logicky překonaným, avšak stále převažujícím administrativně direktivním způsobem řízení a plánování národního hospodářství. Především však přetrvávajícím v myšlení a jednání řady - možná většiny - řídicích pracovníků. Patrné to bylo výrazně zřetelně ve směrnicích Třetí pětiletky (1961 - 1965), projednávaných a přijímaných celostátní konferencí KSČ v roce 1960.

Úkoly stanovené směrnicí byly většinou správné, odpovídající potřebám a objektivnímu ekonomickému vývoji a poznání ve všech hospodářsky vyspělých státech. Bohužel, jak se postupně ukazovalo, byly stanoveny věcně, sociálně i mravně bez konkrétního provázání s možnostmi ekonomiky, zvláště surovinovým zajištěním, infrastrukturou a kádrovým zajištěním. Negativní vliv měla v mnoha směrech nedostatečná koordinace plánování a zajišťování úkolů v rámci RVHP.

Vezměme například prioritní heslo pro 3. pětiletku: Novou technikou za růst produktivity práce a za vyšší hospodárnost! Nepochybně by bylo jedním z nosných i v současné době. Dokonce lze dokladovat, že mnohé úkoly současných vlád a volebních uskupení svým zaměřením a terminologií vypadají jako převzaté ze Směrnic třetí pětiletky. Co jiného znamenala (znamenají) výzvy a úkoly typu „novou technikou za růst produktivity práce a za vyšší hospodárnost?“, „za další růst hmotné a kulturní úrovně obyvatelstva“, „rozšiřování a obnova základních fondů v národním hospodářství“, „nepřetržitý a rychlý růst výroby na základě všestranných úspor společenské práce“, a některé další. Vedle toho specifické a časově i historickými dobovými podmínkami motivované a limitované úkoly typu „strana jako organizující a inspirující síla naší společnosti a její soustavná péče o rozvoj ekonomiky“, „všenárodní úkol - vybudovat vysoce produktivní socialistické zemědělství“, „třetí pětiletka - další etapa v postupném vyrovnávání ekonomické úrovně slovenských a českých krajů“ apod. Značná pozornost byla směrnicemi 3. pětiletky věnována otázkám mezinárodní spolupráce zejména z pozice aktivní účasti Československa v mezinárodní ekonomické integraci států RVHP.

Jak reálné byly stanovované úkoly, na jaké základně byly formulovány a jak odrážely realitu československé ekonomiky? Odpověď není jednoduchá a je přinejmenším rozporuplná. Jednotlivé úkoly v zásadě odpovídaly potřebám rozvoje společnosti, na druhé straně však nepochybně neodrážely (přeceňovaly) její reálné možnosti a to zejména z pohledu zcela nedostatečné materiálně technické základny společnosti, zatvrzele přežívající na bázi kvantitativních ukazatelů a parametrů extensivního rozvoje. Spolu s konservativním centrálně direktivním způsobem řízení a plánování to vytvářelo od reálného života izolovaný byrokratický moloch, kterému se přes mnohá správná hesla a v zásadě správná usnesení nedařilo účinně čelit. Druhým činitelem, který limitoval dynamický a objektivní rozvoj společnosti byla neúnosně vysoká politizace veškerého života státu. Ústavní princip „vedoucí úlohy strany“ vedl k dvojkolejnosti v řízení společnosti a vyvolával zásadní problémy v hodnocení pracovních výsledků včetně vyvozování odpovědnosti za plnění plánovaných úkolů. V plné nahotě se to projevilo při zásadním poklesu hrubého domácího produktu a faktickém krachu 3. pětiletky v následujících letech. Připomeňme si pro úplnost v koncentrované podobě základní úkoly stanovené Celostátní konferencí KSČ pro oblast národního hospodářství.¹⁰ Zásadní úkoly a opatření, včetně kvantitativních ukazatelů pak dále konkretizovalo Usnesení Celostátní konference KSČ k 3. pětiletce. Směrnici konference schválila včetně závazných ukazatelů v rozhodujících sférách výroby výrobních prostředků i spotřebních předmětů.¹¹

Tím se dostáváme k závěru: proč zlomové roky?

Znovu připomeňme: hodnotit rok 1960, který byl sám o sobě mimořádně významný pro osud socialistické výstavby v Československu, a v širším pojetí celého období vymezeného léty 1958 - 1962 v podstatě rozhodující pro fixaci orientace společenského rozvoje na jednu úzce vymezenou dogmatickou cestu, lze pro odpovědnou a komplexní analýzu s vysokou vypovídací hodnotou provést minimálně za podmínky kritického pohledu na plán a skutečnost let 2. a 3. pětiletky.¹²

¹⁰ Upevňováním socialistických výrobních vztahů, uvědomělým socialistickým vztahem k práci zvýšit společenskou výrobu tak, aby HDP vzrostl více než o 42 procenta. Zahájit nástup k všeobecnému zvýšení technické úrovně národního hospodářství technickou rekonstrukcí a komplexním zvyšováním technickoorganizační úrovně výrobních procesů. Tím vytvářet podmínky pro růst produktivity práce a zkracování pracovní doby. V průmyslu dále přednostně rozvíjet výrobu výrobních prostředků a zajistit tak potřeby všeobecného zvýšení technické úrovně národního hospodářství. Akcentovat rozvoj strojírenství jako hlavní článek rozvoje, dále se orientovat na rozvoj chemického průmyslu, zvýšení významu energetiky a metalurgie jako rozhodujících činitelů rozvoje výrobních sil. Posílit význam zemědělství v proporcionálním rozvoji národního hospodářství, vytvářet podmínky pro vyrovnávání úrovně zemědělství s úrovní průmyslu. Rozvoj výrobních sil spojit s jejich správným rozmístěním, přednostně rozvíjet výrobní síly na Slovensku k vyrovnání rozdílů Slovenska a českých krajů. Rovnoměrně zvyšovat životní úroveň lidu zkracováním pracovní doby, zlepšováním životního prostředí, řešením bytového problému a rozvojem služeb pro obyvatelstvo. Rozvíjet československé hospodářství jako nedílnou součást socialistické světové soustavy a přispívat jeho rozvojem k získání převahy socialismu v soutěži s kapitalismem. Tamtéž, str. 208 a násl.

¹¹ Například zvýšit produktivitu práce za pět let o 43% v průmyslu, o 54% ve stavebnictví, o 53% v zemědělství, o 26% v železniční dopravě, o 31% v automobilové dopravě ČSAD (Tamtéž, str. 261)

¹² Druhá pětiletka měla probíhat v letech 1956 - 1960. Reálně začala až v roce 1958 a řádně nefungovala. Ukázalo se, že reálné chování ekonomických subjektů (a v dialektice s tím i sociálních, kulturních i politických) je

ukazatel	index 1965a		dosažené roční přírůstky v %				průměr v %	
	plán	skutečnost	1961	1962	1963	1964	1965	1965/61
národní důchod	142	110	6,8	1,4	-2,2	0,6	3,4	1,9
průmyslová výroba	156c	129	8,8	6,1	-0,6	4,1	7,9	5,2
výrobní prostředky	170	133	9,1	7,1	-1,1	5,1	9,2	5,9
spotřební předměty	134c	123	8,4	4,6	0,1	2,6	5,8	4,2
zemědělství	122c	97	0,3	-7,0	7,1	3,5	-6,0	-0,6
investice	159e	127e	8,9	13,8	-11,2	11,1	8,5	4,9e
obrat ZO	147	143	8,7	4,8	8,4	8,3	5,5	7,4
zaměstnanost f)	109	109	1,9	2,1	0,9	1,0	2,7	1,7
produktivita práce	143c	119	5,2	3,3	-0,6	3,7	6,0	3,5
osobní spotřeba	130c	116	3,4	2,4	1,1	1,0	2,7	1,7
maloob. obrat h)	x	118	4,5	2,5	1,3	2,9	5,4	3,3
reálné příjmy i)	125c	123	6,7	1,7	2,0	5,2	5,4	3,3
bytová výstavba	154e	130e	16,6	-0,9	-3,6	-5,9	0,7	5,4e

Zdroj: Průcha Václav a kol.: Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 - 1992, str. 317

Pozn: a) rok 1960 = 100%, c) minimální ukazatel e) srovnání pětiletí 1956 - 1960, 1961 - 65

f) bez členů JZD h) včetně veřejného stravování i) úhrn příjmů obyvatelstva

Již letmý pohled na uvedenou tabulku základních ekonomických ukazatelů pro 3. pětiletku a jejich plnění svědčí o značných nedostatcích v plánovacím procesu a nepodložených, neodpovědně stanovených úkolech a cílech. Dobové prameny jednoznačně hovoří o tom, že příslušné orgány nebraly v úvahu reálný stav a možnosti ekonomiky, nýbrž přednostně usilovaly o maximální objem výroby bez ohledu na kvalitu a potřebu dané produkce. Disproporce v produkci nebyly chápány jako důsledek nekvalitního plánovacího a řídicího procesu, ale za důsledek obstrukcí a nezákonných činů zbytků socialismu nepřátelských sil. I na nejvyšších místech v řídicím aparátu ve značné části převládaly zjednodušené, zkreslované a výrazně konservativní názory, pro které značně disproporční a neefektivní výsledky nebyly systémovými vadami, individuálním vybočením z jinak správného systému. Dokladovat to lze na osudu tzv. Rozsypalovy reformy, která byla reakcí na zásadní

---

zcela jiné, než předpokládala vedením strany a státu zvolená teorie a konkrétně to, že dlouhodobé plánování nemá dobré výsledky. Dogmatické setrvání na preferenci kvantitativních ukazatelů vedlo k tomu, že podniky usilovaly o získání nízkých plánů (snadno splnitelných s vyšším ohodnocením práce), nadsazovaly požadavky na suroviny a investice. Kvalita nebyla podstatná, důležité bylo výrobků vyrobit co nejvíce a s co nejmenším úsilím. Některé výrobky se dokonce přestávaly vyrábět bez ohledu na poptávku po nich.

hrubá zemědělská výroba	130	127	109
hrubá průmyslová výroba	150c	154	166
výrobní prostředky	157	161	174
spotřební předměty	140	144	156
stavebnictví	.174	157	177
produktivita práce v průmyslu	.x	135	140
maloobchodní obrat	.x	.x	125
průměrná měsíční mzda	x	.x	114
reálné příjmy obyvatelstva	130	.x	139
obrat zahraničního obchodu	.	148	168
osobní spotřeba	133c	133	137

Pozn,: c) minimální ukazatel

Zdroj: tamtéž (upraveno), str. 301

Politické vedení bylo zaskočeno již prvním rokem 3. pětiletky. Hospodářské problémy byly takového charakteru, že se rozhodlo pětiletku upravit, ovšem z dnešního pohledu polovičatě. Její hlavní cíle totiž nebyly zpochybněny. Očekávané a proklamované výsledky nebyly dosaženy a to dokonce nejvíce u strategických či profilových oborů a výroбах. Problémy narůstaly tempem, kdy bylo vedení strany a státu donuceno neprodleně již počátkem roku 1962 přijít s rozhodnutím 3. pětiletku zrušit. Návrh byl potvrzen na XII. sjezdu KSČ v prosinci 1962. Zajímavé je, že neprodleně po té se začalo pracovat na nové, tzv. šikově ekonomické reformě. Její základní ideou bylo široké využití zbožně peněžních vztahů, zavedení samoregulací ve výrobě, další redukce vlivu centrálních orgánů ve výrobě a omezení investiční politiky (snížení jejího podílu na čerpání národního důchodu).

Při studiu uváděných výsledků si znovu připomeňme fatální rozpor mezi slovy a činy ve vedení strany a státu negativně ovlivňující ekonomickou, sociální i mravní situaci našeho lidu. Například v době, kdy již nebylo ani při cenzurovaných výstupech možno manipulovat veřejnost „dočasností“ poruch v zásobování obyvatelstva včetně zboží denní spotřeby, se sešlo plenární zasedání ÚV KSČ (15. - 17. 11. 1961), aby po zhodnocení situace ve společnosti konstatovalo že „Vítězství socialismu v naší vlasti a další úspěšný rozvoj naší společnosti umožňuje, abychom si stanovili veliké cíle všestranného rozvoje Československa do roku 1980. Mohutný rozmach průmyslové výroby na základě nejnovější techniky, vyrovnávání zemědělství na úroveň průmyslu široký vzestup vzdělanosti a kultury ... to vše bude pevným

základem komunistické budoucnosti“.¹⁵ To vše v době, kdy na druhé straně Prahy zasedaly štáby expertů k nalezení účinných cest překonávání krizové situace společnosti, de facto pouhý rok před krachem ambiciósní 3. pětiletky. V dokumentu O výhledech dalšího rozvoje naší socialistické společnosti ze srpna 1962, určeného předsjezdové diskuzi, se pokračuje v celkovém optimismu a zdůrazňuje se, že „Na základě celkového rozvoje naší společnosti dospěla celostátní konference v roce 1960 k závěru, že socialismus v naší vlasti zvítězil. Tato historická skutečnost se stala východiskem pro novou, socialistickou ústavu a naše země byla na přání pracujících nazvána Československou socialistickou republikou“.¹⁶ Obecně a v globálním pohledu dokument určený k předsjezdové diskuzi předložil dva základní motivační úkoly. Prvním byl úkol stanovit hlavní úkoly dalšího rozvoje československého národního hospodářství do roku 1970, druhým pak prohloubení morálně politické úrovně a vědomí lidu. Oba úkoly měly být komplexně projednány na nadcházejícím XII sjezdu KSČ. Základem pro stanovení a plnění uvedených úkolů pak bylo usnesení o definitivním vítězství socialistických výrobních vztahů v zemi.

Jsem přesvědčen, že uvedená data a fakta dostatečně přesvědčují, že název příspěvku o „rocích zlomu“, resp. „přelomových letech“ je plně a přesvědčivě oprávněný a dokonce komplikovanější, než jiná pro naši historii významná léta. Zatímco Únor znamenal zásadní revoluční mocenský zvrat ve prospěch pracujících vrstev společnosti, události roku 1968 pokus o liberalizaci a celkovou demokratizaci systému zneužívanou zbytky vykořisťovatelských tříd a skupin, a Listopad kvalitativní změnu politického systému spojenou s porážkou socialismu, rok 1960 znamenal zásadní změnu v chápání a směřování socialistické výstavy u nás a (jak se pozdějším vývojem prokázalo) definitivní konservaci administrativně direktivního řízení a plánování vývoje státu.

Zásadním způsobem byla v konfrontaci s každodenní realitou narušena morálně politická jednota lidu, zakonservovala se orientace národního hospodářství na jeho extensivní rozvoj a hodnocení prostřednictvím kvantitativních ukazatelů. To vše se opíralo o absurdní ignorování teorie marxismu-leninismu, jejíž tvořivý rozvoj byl postupně nahrazován biflováním zjednodušených zvlgarizovaných pouček a frází. Dověšením tohoto procesu bylo nevědecké a dogmatické prohlášení Československa socialistickým státem s tvrzením, že socialismus v naší zemi zvítězil v době, kdy každý jen trochu soudný občan chápal, že jde o jednostranné dogmatické a nereálné tvrzení. Pouhým zbožným přáním části od mas odtržených funkcionářů. Obdobně tomu je s charakteristikou KSČ jako „vedoucí síly“, které znamenalo faktické plné a oficiální převzetí odpovědnosti strany za veškerý život společnosti i v oblastech, které podléhaly svým vlastním zákonům a vývojovým procesům. Obecně vyjádřeno bylo celé sledované období zásadně poznamenáno nepochopením a jednostranným zásadním administrativním nepřímým popíráním dialektiky materiálně technické základy a společenské nadstavby v neprospěch rozvoje a dynamiky výrobních sil. To ostatně zásadním způsobem ovlivnilo i období tzv. normalizace a vytvořilo „předpoklady“ pro destrukci socialismu na přelomu 80. a 90.tých let.

V. I. Lenin nám zanechal řadu cenných myšlenek a inspirací. Za jednu z nejdůležitějších a trvale platných je jeho teze, že „socialismus zvítězí definitivně tím, že dosáhne vyšší než kapitalismus produktivity práce“. K tomu jak víme, zatím nedošlo. Pokud došlo (a případně dochází), pak s nedostatečným efektem pro celý výrobní cyklus. Honba za plněním plánu spojená se zainteresovaností na překračování plánovaných úkolů, spojená s přesčasovou prací a různými

¹⁵ Blíže viz: Od celostátní konference KSČ 1960 do XII. sjezdu KSČ, str. 59

¹⁶ Tamtéž, str. 354

formami socialistického soutěžení, nikoli tudíž s produktivitou práce, ale s její intenzitou, nepřinesla nic jiného, než destrukci plánů a disharmonii na již tak deformovaném trhu, i v přímých dodavatelsko odběratelských vztazích jako takových. Rok 1960 a související jsou roky zlomu, přelomovými léty právě proto, že dílčí neduhy, potíže růstu, různé disharmonie, přezírání a nerespektování ekonomických zákonů a jejich alternativa iracionalitou či systémem zbožných přání vymáhaných často administrativními metodami, nemohla vést k ničemu jinému, než k narůstajícím nedostatkům a problémům, zárodkům budoucích krizí. Problémy a potíže, vrcholící ekonomickou krizí roku 1963 a započaté demonstrativním vyhlášením Československa za stát, kde údajně zvítězil socialismus a který prý existoval na bázi socialistických výrobních vztahů, nemohl bez systémové změny skončit jinak.

Základní literatura:

Celostátní konference KSČ, 5.7. - 7. 7. 1960, Rudé právo, Praha 1960, 311 str. (Sborník dokumentů)

kol.: Československé dějiny v datech, Svoboda, Praha 1987, ISBN 80-7237-178-8, 527 str.

Kol.: Číslo pro každého, SNTL Alfa, 1986, 306 str.

kol.: Politické strany, 1938 - 2004, Doplněk, Brno 2005, ISBN 80-7239-170-178-8, 1255 str.

Usnesení a dokumenty ÚV KSČ, Od celostátní konference KSČ 1960 do XII. sjezdu KSČ I-II, str. 993

Průcha Václav a kol.: Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 - 1992, 2. díl (1945 – 1992) str. 1002

Praha, 17. 5. 2021

Ladislav Šafránek